

11. *Побегайло Э.Ф.* Умышленные убийства и борьба с ними. – Воронеж, 1965. – С. 239. 12. *Бородин С.В.* Преступления против жизни. – СПб., 2003. – С. 178. 13. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации: расширенный уголовно-правовой анализ с материалами судебно-следств. практики / М-во внутр. дел Рос. Федерации; под общ. ред. А. П. Новикова. – Изд. 5-е, перераб. и доп. – М., 2006. – С. 170. 14. *Красиков А.Н.* Уголовно-правовая охрана прав и свобод человека в России. – Саратов, 1996. – С. 43–46. 15. *Бородин С.В.* Квалификация убийства по действующему законодательству. – М.: Юридическая литература, 1966. – С. 46–47. 16. *Кривошеин П.* Убийство Цит. работа. – С. 40.

Т. С. ЖУКОВА

ПРАВОВА СИСТЕМА ІТАЛІЇ, СТРУКТУРНІ ЕЛЕМЕНТИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ ТА ІТАЛІЇ

Статья посвящена рассмотрению правовой системы Италии, а также структурных элементов уголовного права. Автор предлагает использовать положительный опыт Италии для разработки и внедрения изменений и дополнений к Уголовному Кодексу Украины и отмечает, что «ресоциализация» преступника занимает особое место в практике итальянского уголовного права.

The article is devoted to the consideration of legal system of Italy and its structural elements of criminal law of minors. The author suggests to use the positive experience of Italy for the development and implementation separate supplements to the Criminal law of Ukraine and underlines the importance of the process of “resocialisation” of young offender.

У сучасних умовах світових економічних і політичних процесів, що характеризуються глобалізацією, особливої актуальності набуває вироблення ефективної політики протидії негативним наслідкам глобалізації, що виявляються в зростанні злочинності, розповсюдженні транснаціональних і міжнародних злочинів. Це створює загрозу безпеці країни і світу в цілому. На думку вчених-криміналістів, перед сучасним світом постають спільні проблеми і питання, вирішення яких можливе лише за умови співробітництва з іншими державами Європи.

Ключовим елементом успішної євроінтеграції України є досягнення певного рівня узгодженості українського законодавства із правовими нормами ЄС. Зближення законодавства України із сучасною європейською системою права забезпечить розвиток політичної, соціальної, культурної активності громадян України.

В числі пріоритетних завдань боротьби зі злочинністю неповнолітніх в країні передбачається вдосконалення законодавчого регулювання цієї діяльності з урахуванням вітчизняного і зарубіжного досвіду. У даний час порівняно-кримінологічні дослідження одержали в світі і в Україні статус самостійного наукового напрямку, мають свій предмет дослідження: стан злочинності, кримінологічні теорії причин злочинної поведінки молоді і досвід боротьби із молодіжною злочинністю за кордоном.

© *ЖУКОВА Тетяна Станіславівна* – старший викладач Маріупольського державно-гуманітарного університету

Проблема протиправної поведінки неповнолітніх протягом останніх років досить інтенсивно досліджувалась як українськими вченими, так і вченими близької і далекого зарубіжжя.

Істотний внесок у розробку проблеми боротьби зі злочинністю неповнолітніх та молоді внесли такі вчені, як: Ю.М. Антонян, М.М. Бабаєв, І.І. Андрійв, О.М. Бандурко, В.М. Бурдін, В.В. Віденєсєв, В.В. Голіна, І.М. Даньшин, С.Ф. Денисов, А.І. Долгова, О.М. Джужа, К.Е. Ігошев, С.М. Іншаков, А.П. Закалюк, В.С. Зелєнєцький, Т.О. Кальченко, М.П. Клейменов, О.М. Костенко, М.Й. Коржанський, М.С. Крутер, Н.Ф. Кузнєцова, О.М. Литвак, В.В.Лунєєв, Є.Б. Мєльникова, Г.М. Міньковський, П.П.Михайленко, Т.Г. Перепєлиця, С.Л. Сибіряков, В.М. Трубніков, В.І. Шакун, О.Ю.Шостко, Н.В. Яницька, А.О. Яровий, С.С. Яценко та інші.

Проте істотні зміни економічних, політичних і інших соціальних умов в нашому суспільстві, що відобразилися на стані злочинності, у тому числі і на злочинності неповнолітніх та молоді, а також на процесі боротьби зі злочинністю, зобов'язують правову науку знов і знов звертатися до проблеми запобігання злочинів неповнолітніх та молоді. Кризові умови перетворення нашого суспільства на принципах ринкової економіки і демократизації соціальних умов спричинили за собою несприятливі зміни структури і динаміки злочинності¹.

На особливу увагу заслуговують дослідження проблем, пов'язаних із кримінальним правом щодо неповнолітніх в працях таких відомих італійських вчених: П. Атдзорі, І. Бавієра, Д. Деметріо, А. Домініоні, Е. Запалла, М. Кьяваріо, Дж. Ла Грека, Ф. Мандзіні, Ф. Мантовані, В. Моретті, А. Моро, В. Музаккіо, П. Нуволоне, Л. Пєпіно, Л. Россіні, Ф. Ферракутті та ін.

Цілями нашого дослідження є: визначення завдань запобігання злочинності неповнолітніх кримінально-правовими засобами, виявлення можливих шляхів підвищення ефективності застосування вказаних кримінально-правових норм та розробка пропозицій, щодо вдосконалення законодавства України та практики його використання з метою підвищення ефективності запобігання злочинам неповнолітніх та молоді кримінально-правовими засобами, враховуючи позитивний досвід однієї з Європейських країн – Італії.

У роботі розглянуто напрямки обліку італійського досвіду з питань запобігання злочинності неповнолітніх та імплементації їх в Україні.

Правова система Італії є єдиною в Європі спадкоємницею правової системи Стародавнього Риму, унаслідок чого більшість інститутів збереглися без змін і цілісно увійшли до сучасної правової системи. Також через посередництво правової системи Італії формувалися правової системи багатьох країн Лагінської Америки. Вчені-соціологи підкреслюють, що соціалізація права в Італії привела до достатньо явної зміни «меж» між публічним і приватним правом, а також до значної «новелізації» права, до виникнення окремої галузі – соціального права².

Правова система Італії відноситься до континентальної системи, тому джерелом права є закон, під яким розуміються акти, видані державними органами, що здійснюють законодавчу функцію, і акти делегованого законодавства.

Конституція як джерело кримінального права проголошує принципи, що мають типовий кримінально-правовий зміст (законності, караності, персональної відповідальності, гуманності покарання та ін.) і принципи, що встановлюють цінності, які є об'єктом захисту держави кримінально-правовими заходами³.

Спроби розробити новий Кримінальний Кодекс країни робилися в 1945–1950, 1960 і 1968 рр. Не дивлячись на те, що жоден з проєктів не був прийнятий. Ця

робота, на думку італійських юристів, внесла значний внесок у подальший розвиток доктрини кримінального права Італії⁴.

Модернізація кримінального кодексу, що почалася після другої світової війни і триває до теперішнього часу, проводиться шляхом ухвалення законів і декретів, які змінюють окремі кримінально-правові норми. Істотним результатом цих реформ стала гуманізація КК шляхом депеналізації малозначних діянь, скорочення застосування позбавлення волі за рахунок призначення грошових санкцій. У італійській юридичній літературі виділяють три основні періоди реформування італійського кримінального законодавства: у період з 1950 по 1974 р. основний зміст законів був підпорядкований роботі по попередженню злочинності; закони, прийняті в період з 1974 по 1980 р. були направлені головним чином на боротьбу з групою злочинності; а з 1980 р. по теперішній час основним змістом законів, що приймаються, є депеналізація малозначних діянь при збереженні тенденції посилення відповідальності за різні види організованих злочинів.

Значні зміни в кримінальне законодавство Італії були внесені Законом № 220 «Зміни кримінально-правової системи» від 7 червня 1974 р. і Законом № 689 від 24 листопада 1981 г. Цими актами були повністю або частково депеналізовані багато діянь, передбачені нові, альтернативні позбавленню волі санкції. Характеризуючи кримінально-правову політику Італії цього періоду, відомий італійський юрист П. Нуволоне відзначає, що Закон № 689 1981 р. реалізував деякі постулати теорії «нового соціального захисту», однією з яких є теза про те, що застосування альтернативних санкцій базується на можливості соціальної реадaptaції особи і направлено на досягнення цієї мети. Проте застосування принципів перевиховання і ресоціалізації злочинців виключається навіть в теоретичному плані по відношенню до осіб, що скоїли найбільш тяжкі політичні і загальнокримінальні діяння⁵.

В даний час активно продовжується робота по реформі кримінально-правової системи Італії. У італійській юридичній літературі і пресі постійно вказується на невідповідність у багатьох випадках КК 1930 р., незважаючи на внесені в нього зміни, прогресивній Конституції країни. Останніми роками ведуться розробки у області зміни і доповнення окремих глав КК, зокрема в 1990 р. був прийнятий закон про злочини посадовців⁶. Проте реформи окремих глав КК визнаються недостатніми. Італійські юристи практично одностайно висловлюються за необхідність ухвалення нового кримінального кодексу, що повною мірою відбиває істотні зміни в житті суспільства, закріплені діючою Конституцією, і законодавства, що враховує реформу в області кримінального процесу.

За своєю структурою КК Італії будується за звичайним зразком кодексів країн континентальної системи права. Кодекс має Загальну і Особливу частини, що складаються з розділів. Загальна частина складає першу книгу КК і включає розділи:

- Про кримінальний закон;
- Про покарання;
- Про злочинця і про особу, що потерпіла від злочину;
- Про призначення, зміну і виконання покарання;
- Про погашення злочинного діяння і покарання;
- Про цивільні санкції та адміністративні заходи безпеки.

У Загальній частині КК, де мова йде про кримінальний закон, злочин і покарання, міститься ряд ліберально-демократичних принципів, розроблених пред-

ставниками класичного напрямку. Проте дотепер в італійському КК зберігаються положення, що виникли під впливом позитивістського напрямку. Так, діюча редакція КК Італії регламентує можливість визнання у особи «звичності», «професіоналізму» та «схильності» до злочину і застосування до такої особи «заходів безпеки» (ст. 102-109 КК). Ч. 2 ст. 202 допускає застосування заходів безпеки до «соціально небезпечних» осіб за дії, не передбачені законом як злочинні, а ст. 205 КК допускає застосування заходів безпеки навіть до осіб, виправданих судом. В даний час ці норми застосовуються в судовій практиці Італії украй рідко.

Основною формою вини є намір. Відповідальність за діяння, скоєне через необережність, настає тільки в випадках, прямо передбачених законом.

Окрім наміру і необережності КК передбачає третю форму вини – претерінтенційність, яка передбачена тільки в одному випадку: претерінтенційне вбивство (ст. 584 КК) - спричинення смерті в результаті нанесення побоїв або тілесних пошкоджень. Претерінтенційність розглядається наукою як поєднання умисної вини і об'єктивної відповідальності за результат.

Суб'єктом злочину є осудна особа, що досягла 14-річного віку. Проте для неповнолітніх у віці від 14 до 18 років передбачається обов'язкове пом'якшення покарання (ст. 85, 97 КК). Італійський КК виділяє декілька категорій неосудних осіб: особи, які страждають психічними захворюваннями; особи, що знаходяться в стані алкогольного або наркотичного сп'яніння унаслідок непередбаченого випадку або непереборної сили; глухонімі, які не могли усвідомлювати і бажати злочинного результату унаслідок своєї хвороби. КК Італії передбачає інститут зменшеної осудності.

Особа молодіжного віку, яка, будучи «звичним злочинцем», засуджується за новий злочин, може бути визнана судом професійним злочинцем з урахуванням характеру скоєних злочинів, поведінки і способу життя винного, а також обтяжливих обставин (ст. 105 КК).

Слідуючи кримінально-правовій доктрині континентальних країн Європи, КК Італії оголошує караною тільки одну стадію злочинної діяльності – замах. Замах, згідно КК Італії, спричиняє за собою кримінальну відповідальність тільки у випадку, якщо воно є замахом на злочин у власному значенні слова. Замах на кримінальну провину не викликає кримінальної відповідальності.

Також загострюється відповідальність особи, що схилила до здійснення кримінального правопорушення неповнолітнього, який не досяг 18 років, або розумово відсталого особи (ч. 1 п. 4 ст. 112 КК). В цьому випадку виконавець є неосудним або не підлягає відповідальності через неповноліття. Якщо ж до числа співучасників входить особа неосудна, або яка не підлягає покаранню, то спонукач до злочину несе підвищену відповідальність.

Пом'якшувальні відповідальність обставини при співучасті передбачені ст. 114 КК. Покарання може бути пом'якшене і особам, залежним від підбурювача, а також схильним до здійснення злочинного діяння особам, що не досягли 18 років, розумово відсталим або психічно хворим, якщо вони не були визнані неосудними.

Спеціальна вказівка про оцінку обтяжливих і пом'якшувальних обставин при співучасті, що міститься в ст. 118 КК, допускає застосування об'єктивного ставлення.

Мета перевиховання осудженої особи молодіжного віку в теорії і практиці італійського кримінального права трактується як ресоціалізація злочинця.

Найзначніший вираз мета покарання – перевиховання злочинця – одержала в законі № 354 від 26 липня 1975 р. про реформу пенітенціарного законодавства. Цим законом були введені заходи, альтернативні позбавленню волі: передача на поруки соціальній службі; домашній арешт; обмеження свободи. Вказані заходи застосовуються на стадії виконання вироку, не включаються до кримінального кодексу і відносяться до сфери пенітенціарного законодавства.

КК Італії допускає застосування умовного засудження тільки у разі призначення покарання у вигляді позбавлення волі або арешту на термін, що не перевищує 2 років, або грошового покарання (ст. 63). Умовне засудження може бути призначене судом на строк до 5 років. Якщо у встановлені вироком терміни осуджений не скоює нового злочину або кримінальної провини і виконує покладені на нього судом обов'язки, злочин вважається погашеним, а покарання по ньому не застосовується.

В Італії розвиток кримінального законодавства йде шляхом реформ. Ф. Мандзіні вважає, що з одного боку, це підсилює гарантії захисту особи, що є головною метою кримінально-правової політики, а з іншого боку, контрреформ, які зачіпають деякі свободи особи з метою захисту суспільства від організованої злочинності, що втілюється в «надзвичайному законодавстві»⁷.

Серед найважливіших законів, прийнятих останнім часом, можна назвати Закон № 685 1975 р., що стосується злочинів, пов'язаних з наркотиками.

У статті 39 КК Італії мовиться, що «кримінальні правопорушення діляться на злочини і провини залежно від різних видів покарання, що призначаються за їх здійснення відповідно до даного кодексу». Таким чином, КК Італії вказує тільки на категоризацію протиправних діянь. Таке формальне визначення злочину є традиційним для італійського кримінального права, воно відноситься до Тосканського кодексу 1856 р. і КК Італії 1889 р.

У теорії італійського кримінального права італійський криміналіст М. Кьяваріо розуміє кримінальну відповідальність як «відповідальність за діяння, визначене в кримінальному законі, яка виражається в ставленні цього діяння в провину суб'єкту і в застосуванні до нього, як наслідок, кримінальної санкції»⁸.

У італійському КК немає спеціальних норм, що визначають підставу відповідальності. Проте ряд положень, що містяться в КК Італії, дозволяє встановити підстави, на яких базується кримінальна відповідальність.

Більшість італійських юристів визнають необхідність в результаті органічної реформи КК виключити норми, що допускають об'єктивну відповідальність.

До особи, яка знаходилася у момент скоєння злочину в стані наркотичного сп'яніння, застосовуються ті ж правила, що і до особи, що знаходилася в стані алкогольного сп'яніння (ст. 93 КК Італії).

Відповідно до ч. 1 п. 3 ст. 112 КК збільшується покарання для тієї особи, яка, користуючись своїми повноваженнями влади, керівництва або нагляду, схилила до скоєння злочину осіб, від неї залежних.

Кримінальне законодавство Італії не містить поняття покарання. У теорії італійського кримінального права під покаранням розуміється «санкція за скоєння злочину, призначення якої покладається законом на судові органи відповідно до італійського кримінального процесу»⁹.

Передбачаючи дуалістичну систему кримінальної відповідальності, італійський КК 1930 р. переслідував загальну і спеціальну превенцію. Загальна превенція направлена на запобігання скоєнню злочинів в майбутньому іншими

особами під страхом покарання. Спеціальна превенція передбачає запобігання скоєнню нових злочинів однією і тією ж особою.

Мета загальної превенції повністю покладалася на покарання, а мета спеціальної превенції - на заходи безпеки. Мета спеціальної превенції досягається застосуванням заходів, які нейтралізують соціальну небезпеку злочинця, створюючи перешкоди для здійснення злочинних діянь у майбутньому тим же суб'єктом.

Таким чином, Конституція Італії закріпила найважливішу мету покарання - перевиховання засудженого. Проте італійські юристи вважають, що перевиховання не є основною метою покарання, важливою метою покарання залишається відплата, про що також свідчать суворі санкції за ряд злочинів.

Мета перевиховання засудженого в теорії і практиці італійського кримінального права трактується як «ресоціалізація» злочинця. Підпорядкування розвитку кримінального законодавства і судової практики мети ресоціалізації засудженого на сучасному етапі стирає традиційні відмінності між покаранням і мірою безпеки.

Найбільш значний вираз мета покарання – перевиховання винного – одержала в реформі пенітенціарного законодавства, проведеній Законом № 354 від 26 липня 1975 р. Цим законом, по-перше, був закріплений принцип перевиховання засудженого як основа поведінки із засудженим в пенітенціарних установах. Закон передбачає вивчення особи засудженого, роботу з ним психологів та інших фахівців, направлену на зміну антисоціальних установок, залучення засуджених до праці, навчання, релігійне виховання, культурну освіту. По-друге, законом були введені заходи, альтернативні позбавленню волі. До таких заходів законом віднесені:

- передача на поруки соціальної службі;
- домашній арешт;
- обмеження свободи.

Вказані заходи не включені до кримінального кодексу Італії, оскільки вони застосовуються після виголошення вироку на стадії його виконання і відносяться до сфери регулювання пенітенціарного законодавства.

Найвність однієї обтяжливої обставини згідно ст. 64 КК Італії призводить до обов'язкового збільшення терміну покарання на одну третину в порівнянні з тим покаранням, яке повинне бути призначене за скоєння такого злочину без обтяжливої обставини. При цьому термін позбавлення волі з урахуванням збільшення не може перевищувати 30 років.

Згідно ст. 66 КК Італії збільшення покарання не повинне перевищувати більш ніж в 3 рази максимальний термін покарання, встановлений за дане діяння. У будь-якому випадку призначений з урахуванням збільшення термін позбавлення волі не може перевищувати 30 років; термін арешту - 5 років.

На основі аналізу норм чинного кримінального законодавства Італії можна зробити висновок, що основні вимоги до призначення покарання полягають в наступному:

– для неповнолітніх закон допускає застосування умовного засудження, якщо винен засуджений до позбавлення волі на термін не більше 3 років, або до грошового покарання (ч. 2 ст. 163 КК Італії)¹⁰.

– якщо діяння здійснене особою, старшою 18 років, але молодшою 21 року, або особою, якій виповнилося 70 років, умовне засудження може бути призначено у випадках, коли вказані особи засуджені до позбавлення волі на термін не більше 2 років і 6 місяців, або до грошового покарання.

– Інститут умовного засудження в Італії служить меті виключення негативного впливу реального позбавлення волі на неповнолітніх осіб, засуджених до недовгих термінів позбавлення волі, тому засудження може бути застосовано тільки у випадках, коли суддя, проаналізувавши елементи і обставини здійснення діяння, вказані в ст. 133 КК Італії, дійде висновку про те, що неповнолітня особа утримується від здійснення злочинних діянь надалі (ч. 1 ст. 164 КК).

– направлення в реформаторії є спеціальною мірою для неповнолітніх, тривалість якого повинна бути не менше одного року (ст. 223 КК Італії).

– відносно неповнолітніх, таких, які не досягли віку 18 років і що є звичними злочинцями, професійним злочинцем або особою, схильною до скоєння злочинів, завжди застосовується захід безпеки у вигляді направлення в реформаторії терміном не менше трьох років (ст. 226 КК Італії).

1. *Закалюк А.П.* Методологічні проблеми в Концепції розвитку кримінологічної науки в Україні на початку XXI ст. // *Методологічні проблеми правової науки: Матеріали міжнар. наук. конф.* (Харків, 13-14 груд. 2002 р.). – Х., 2003. – С. 290-292.
 2. *Садовская О.Н.* Правовая система Италии: общетеоретическая характеристика основных элементов: Автореф. дисс. ... к.ю.н. – Одесса, 2001. – 23 с.
 3. *Васильева Т.А., Попов Н.Ю.* Вступительная статья к кн.: Италия. Конституция и законодательные акты. – М., 1988. – С. 17.
 4. *Mantovani F.* Diritto penale. – Parte generale. – Ved., Cedam: Padova, 2007. – P. 236-251.
 5. *Nuvolone P.* La legislation penal italienne recente et la politique criminelle bipolaire // *Revue de science criminelle et de droit penal compare.* – № 4. – 1982. – P. 734-737.
 6. Там само.
 7. *Musacchio V.* Manuale di diritto minorile. Profili dottrinali e giurisprudenziali. – Cedam: Padova, 2007. – P. 26-41.
 8. *Barbagli M.* Rapporto Sulla Criminalita in Italia. Istituto di Studi e Ricerche «Carlo Cattaneo»: Societa Editrice il Mulino. – 2004. – 314 p.
 9. *Chiavario M.* Le valenze educative del nuovo processo penale per i minori: una sfida per tutti. Commento al nuovo codice di procedura penale. Leggi collegate. – Torino: Simone, 1991. – P. 37-43.
 10. *Cerere M.* La tutela dei diritti del minore nel sistema delle Nazioni Unite. – Esp. giust.minorile, 1990. – P.59.

А. В. АНДРУШКО

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ГЕРОНТОЛОГІЧНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ (ДО 1917 РОКУ)

Проаналізована історія розвитку законодавства, касаючогося протидії злочинності геронтологічної (лиць пожилого віку) протидії злочинності за період до 1917 г. Накопленний історичний досвід зберігає свою актуальність і сьогодні, так як дозволяє удосконалити сучасне законодавство.

The article examines historical development of the legislation in the sphere of counteraction to gerontological (committed against old age persons and by them) criminality for a peri-

© АНДРУШКО Андрій Васильович – викладач Закарпатського державного університету